

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի է, կես տարեկանը 6 ռուբլի: Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ». Կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են խրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ:

ԵԿՈՂ 1889 ԹԻԻՆ

ՄՇԱԿ

ԳՐԱԿԱՆՆԵՐԸ ԵՒ ՔՆՆՆԵՐԸ ԼՐԱԳԻՐ

Կը հրատարակվի Թիֆլիսում, նոյն դիրքով և նոյն պրոգրամայով: Մենք կը ստանանք սեփական չեմուտքները: «ՄՇԱԿ» տարեկան գինը 10 ռուբլի է, կես տարեկանը 6 ռուբլի: Գրքի «ՄՇԱԿ» կարելի է խՄԲԱՎՐԱՍԱՆԸ (Բարձրագույն և Բարձրագույն փողոցների անկյունում Թամարի թանկ): Կայտարարութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿ» գրվում համար պէտք է դիմել հետևեալ հասցեով. ТИФЛИСЪ, Редакция газеты «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՄԵՐՆԻ

ԲՈՎԱՆԻԱՎՈՒԹԻՒՆ

Հասարակական ինքնապաշտպանութիւն. — Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱԳԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կ. Պօստի նորընտիր պատրիարքի բանաստեղծութիւնը. Արտաքին լուրեր. — ՀԵՆՈՒԳՐՈՒՆԵՐ. — ԲՈՐՍՍԱ. — ՅԱՅՍԵՆԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Ակնարկներ.

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԻՆՔՆՆՆԵՐԸ

Որ և է բարոյական, մտաւոր և ներթափանցական առաջադիմութիւն մի ազգի մէջ հնարաւոր է միմիայն այն պայմանով երբ որ ինքն ազգը, ինքն հասարակութիւնը ընդունելու և իրագործում է ինքնօգնութիւնը:

Ոչինչ առաջադիմութիւն հնարաւոր չէ, եթէ տաննակ տարիներ ընթացում մամուլը անդադար քարոզում է այս կամ այն մտքերը, — իսկ ժողովուրդը թէև կարգում

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Նոյն իսկ կանանց հետ, — էլ չենք խոսում տղամարդկանց մասին, — ինչքան էլ որ կարևոր լինէր այդ խօսակցութիւնը: Այդ սովորութիւնը հայերը բացատրում են նրանով, որ նոյն խորին համոզմունքով, ամուսնութեան սկզբի ժամանակներում երիտասարդ կինը պէտք է պատկանի իր մարդուն ոչ թէ միայն մարմնով, այլ և հոգեւոր և բոլոր իր զննում, և այդ պատճառով պարտաւոր է միմիայն նրան դիմել: Աւելորդ է սակայն, որ հինգ այդ համոզմունքի մէջն է թաղանթ կրնայ վրա ունեցած արևելեան հայեցակէտը, որով կինը համարվում է իր մարդու ճորտը: Հայուհու առանձնապէս իր չընկալած զգացումները և նրա սկզբնական լուրջակեցութիւնը, բարեբաղդաբար, հայերի մէջ շատ էլ երկար չէ տևում, և սովորաբար վերջանում է այն ժամանակ, երբ կինը ծնում է առաջին երեխան: Առաջին ծնունդը ազատում է երիտասարդ կնոջը իր փակ դրութիւնից և նա իրաւունք է ստանում խօսելու իր ամուսնու մերձակերտ ազգականների, և մինչև իսկ հօր և եղբայրների հետ: Եթէ ամուսնու ազգականները շատ են, այն ժամանակ, պատահում է, որ հինգ, և մինչև անգամ տասն տարի է անցնում, մինչև որ երիտասարդ կինը կարողանում է հաստատ իրաւունքներ ստանալ իրան օտար ընտանիքի մէջ:

ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

Կանանց հարցը. — Մեր գրականութիւնը և կանանց հարցը. — Հայ կնոջ ուսումնասիրութիւնը. — Ռուս ճանապարհորդ Ելիսեյի կարծիքը հայ կնոջ մասին. — Ենթակրօնական Գրիգորի կարծիքը և կնոջ քննադատութիւնը:

Այդպիսի փոխանակման կարծիքներ յայտնելով հայ կնոջ մասին ընդհանրապէս, պ. Ելիսեյի սկսում է նայել պատկերի վրա միւս կողմից, զննելով այն ազգայնութիւնը, որ բնականաբար ունեցել է հայ կանանց վրա շրջապատող մահմետական տարրը:

«Ընդհանրապէս ազատ հայուհին, ասում է յարգելի ճանապարհորդը, — Արևելքի միւս քրիստոնեայ կանանց նման, չը կարողացաւ կատարելապէս ազատ մտաւոր կնոջ վրա մահմետականների ունեցած հայեցանքներից և դրա հետ միասին մի յայտնի աստիճանի փակ և առանձնացած լինելուց: Եթէ իսլամի այդ ուղղութիւնը չը կարողացաւ մեծ ներգործութիւն ունենալ հայ աղջկայ վրա, դրա հակառակ, ամուսնացած հայ կնոջ վրա այդ ներգործութիւնը կրկնապատիկ եղաւ, մի տեսակ հարեմակաւորութեան մէջ զննելով նրան: Հարսանիքի օրից սկսած, երիտասարդ հայուհին, որ մինչև այդ օրը չը գիտէր թէ ինչ է երեսի քոչը, սկսում է քոչով ծածկել ոչ թէ միայն երեսը, այլ և իրանը, բացի դրանից երիտասարդ ամուսնու պէտք է որքան կարելի է խոյս տայ ամեն տեսակ խօսակցութիւնների ունենալուց:

է այդ մտքերը, բայց անընդունակ է լինում կարգացած ըմբռնել և իրագործել, մնում է նախկին անշարժ դրութեան մէջ, անընդունակ է լինում կարգացած ըմբռնելուց յետոյ՝ ինքնօգնութեան ընդունելու գիտելու և հետզհետեւ իրագործել այն ամենը, ինչ որ տարիների ընթացքում լսում և կարգում է:

Բայց ի՞նչ է իսկապէս դրա պատճառը, որ մեր մամուլը տարիների ընթացքում ջանալով ղեկավարել հասարակաց կարծիքը, մինչև այժմ չէ կարողանում զարթեցնել մեր ժողովրդի մտաւոր, բարոյական և անտեսական կեանքում ինքնաձանաչութեան, գիտակցութեան զգացմունքը, չէ կարողանում առաջ բերել նրա մէջ ինքնօգնութեան սկզբունքը:

Օրգանական կազմուածք է ձողովուրդը, ամբողջը, ազգի մեծամասնութիւնը՝ լինում է միշտ մի ինքերտ, անշարժ մարմին. միտք քարոզողի, հասարակաց կարծիքը ղեկավար

ընկեր ունեցած հայեցակէտերը այդ բանում աչքի են ընկնում բաւական զգալի կերպով: Դէպի կինը թերահաւատութեամբ վերաբերվելու աւելի շօշափելի կերպով աչքի է ընկնում Առաջաւոր Ասիայի շատ հայերի մէջ, որոնք մինչև այժմ էլ իրանց կանանց համար պահպանել են և երեսի քոչ և հարեմ. Երբորդում, Խարբըրդում, և մինչև անգամ մեզ մտ իտիկասում, մի քանի խուլ անկիւններում կարելի է տեսնել հայերի մէջ հարեմի նման մի բան: Երեսի քոչ ծածկելով և կատարելապէս անշարժ լինելով տղամարդկանց հասարակութիւնից, կինը, ի հարկէ, չէ կարող այնպէս ազատ և լայն կերպով գործել, ինչպէս նա կարող էր անել բոլորովին ինքնուրոյն եղած դէպքում. նա դառնում է մի տեսակ ծաղիկ, մի տեսակ խաղալիք իր մարդու ձեռքում, զրկված լինելով մինչև անգամ մարդկային իրաւունքներից: Հայ կնոջ առանձնացած լինելը այն տեղի է հասնում, որ ընտանիքի տղամարդը անդամները կանանց և աղջիկներին հետ միասին տեղով ամեն բան ճաշի համար, ինքը հետանում և առանձնանում է այն սենեակում, որտեղ տեղափոխված են լինում ընտանիքի միւս կանայքը: Իրերի կերխանքի հետ միասին:

Հայոց ընտանեկան կազմակերպութիւնը մինչև այժմ էլ պահպանել է կատարելապէս նահապետականութեան ընտանիքի մէջ բոլոր իշխանութիւնը գտնվում է հօր կամ պապի ձեռքում, որը և ընտանիքի պայման: Հայրականութեան նախնական սկզբունքը պահպանվում է այդ նահապետական ընտանիքում ամենայն ճշդութեամբ: Ընտանիքի ամբողջ եկամուտը գտնվում է ընտանիքի ղեկավարի կատարելա կարողութեան տակ, որը իր այդ իրաւասութիւնը մասամբ բա

րողի, մտաւոր ստեղծագործողի և անշարժ ամբողջ փոխադարձ յարաբերութիւնների մէջ պէտք է գոյութիւն ունենան կենդանի միջնորդներ, պէտք է գոյութիւն ունենայ այն միջնորդ դասակարգը, որը անուանվում է ինտելիգենցիա, կրթված դասակարգը, որը և կազմում է մտաւորապէս ղեկավարող հրապարակական հաստատութիւնների և ամբողջ մեծամասնութեան մէջ՝ կապող օղակը:

Բայց մեզանում այդ տեսակ միջնորդ դասակարգը, որը յայտնած հրապարակական միտքը ըմբռնելուց յետոյ, ջանար հասկացնել նրան անշարժ ամբողջին, ջանար իրագործել նրան ամբողջի մէջ, — այդ տեսակ միջնորդ դասակարգը մեզանում բացակայ է...

Բերենք օրինակներ: Դիցուք մի լրագիր, լինի դա հայերէն «Մարտ» կամ ռուսերէն «Новости» կամ մի ամառի լինի դա հայերէն «Արարատ» կամ ռուսերէն «Вестникъ Еврoпы», այս կամ այն միտք են յայտնում: Նրանք յայտնում են օրինակ, կարճ թէ մշակված երկար յօդուածներով այն միտքը թէ պէտք է իրագործել զիջելու հասցի ամբարները, պէտք է իրագործել քաղաքային արհեստաւորների մէջ ինտելիգենցիա սրկելը, պէտք է այս ինչ ձեռով կազմակերպել զիջական դպրոցը, մտցնելով նրա մէջ աւանդելի աւարկանների թուում և տնային արհեստների աւանդելը, պէտք է այս կամ այն առողջական միջոցներ մտցնել ամբողջի կեցութեան մէջ և այլն և այլն...

Ո՞ւմ է դիմում մամուլը այդ և սրա նման անթիւ, անհամար մտքեր յայտնելով, — ի հարկէ որ, երբեք չենք կարողանում ըմբռնելու, անընդունակ է և գիտակցաբար իրագործելու կարողացածը... Գուցէ և կարող էլ չէ կարող, որովհետև անզբաղէտ է: Այդ և սրա նման մտքերը տարիների ըն

թացքում յայտնելով, մամուլը դիմում է հասարակութեան այն մասին, քաղաքային կամ գիւղական ինտելիգենցիային, որը իր մտաւոր զարգացմամբ բարձր է ամբողջից, որը այս կամ այն հասարակական բարուրման գործում կարող է ինիցիատուր լինել, կարող է յանձն առնել այս կամ այն գործի իրագործման նախաձեռնութիւնը:

Երևակայեցէք այժմ, որ այդ տեսակ դասակարգը, որը ամբողջից իր կրթութեամբ, իր մտաւոր և բարոյական զարգացմամբ համեմատաբար բարձր է, — կատարելապէս բացակայ է ամբողջի մէջ... Պարզ է որ մամուլի յայտնած մտքերը տարիների ընթացքում կը մնան պարզիւն, կը մնան անիրագործելի, քանի որ ինքն ամբողջ անշարժ է ինքերտ է, կարօտ է տեղական ղեկավարների, կարօտ է տեղական նախաձեռնութեան, իսկ ինտելիգենցիան, կրթված դասակարգը, որը դուրս է եկել նոյն իսկ այդ ամբողջից, այլ ևս երբէք չէ վերադառնում այդ ամբողջի շրջանը, որին նա իր ծագմամբ պատկանում է, այլ միջնակարգ կամ մանաւանդ բարձրագոյն ուսում ստանալուց յետոյ, այդ ինտելիգենցիան միմիայն մտածում է իր անձնական կեանքի մասին, հոգում է իր համար անձնական որ և է արդիւնաւոր պաշտօն ձեռք բերելու մասին, այն էլ հեռու ամբողջից, որ և է մեծ կենտրոնում, մեծ քաղաքում, միանգամայն կտրվելով ամբողջի շրջանից:

Մեր դաւառական քաղաքներից և գիւղերից դուրս եկած այն անձինքը, որոնք ամբողջից բարձր կրթութիւն են ստացել, իրանց ուսումնի աւարտելուց յետոյ այլ ևս մեկ հեռու շրջանում չեն կարող մամուլի, բայց և նոյն իսկ ուսաց մամուլի յայտնած մտքերին, չեն հետաքրքրվում ժողովրդի տեսական, մտաւոր և բարոյական կեանքի երևոյթներով և չեն էլ վե

ժանում է կնոջ հետ Այդ սխտեման այնքան ամուր է, որ մինչև անգամ ամուսնացած որդիքը և թոռները աշխատում են չը բաժանվել ծնողական տնից և համախմբվելով կազմում են աւելի կամ պակաս բազմամեջ ընտանիքներ և տոհմեր, որոնք յաճախ ամբողջ գիւղեր են կազմում: Այդպիսի պայմաններում ընտանիքը աճելով աճում է, իսկ խելացի տնտեսութեան, այլ և ելքի ու մուտքի ընդհանուր լինելու պատճառով, ընտանիքը ներթափանց բարեկեցութիւն է ունենում:

Այն միջոցին, երբ պապը կամ հայրը ղեկավարում է ամբողջ ընտանիքը, և ընտանիքի խրաքանչիւր անդամի գործունէութիւնը դէպի ընդհանուր օգուտն է ուղղում, պառաւ մայրը կամ տատը նոյն կերպով հսկում է ընտանիքի կազմակերպութեան վրա և նրան է պատկանում ընտանիքի խրաքանչիւր անդամի տնտեսութեան բարձրագոյն հսկողութիւնը: Հինգ ընտանիքի այդ ամուր կազմակերպութեան շնորհով էլ հայոց աղքատ կարողացաւ կրել այն բոլորը, ինչ որ նրա գլխին եկաւ պատմական մի քանի հաղթող տարիների ընթացքում: Հայերի մի քանի խմբերում, որոնք մինչև այժմ էլ պահպանել են իրանց անկախութիւնը, ստացուածքի ընդհանուր լինելը և իսկական կոմունալիզմի միջոցով հասնում են զարգացման այն ամենաբարձր հարաւոր աստիճաններին, որ միայն տեսականապէս քարոզում են լատասալ և Պրուդոն: Խրաքանչիւրի ստացուածքը պատկանում է բոլորին, բայց այդ չէ զրկում մարդուն անձնական սեփականութեան և շահեցողութեան կարելիութիւնից:

Երբօրոք լինում և կիսանկախ դաւառում, որի բնակիչները յայտնի են իրանց վայրերի և բերրոս բնաւորութեամբ, և երբ ընտանիքի հայրը գնում է մի հեռու տեղ, կամ թէ վաղահաս կերպով մեռնում է, համայնքը պարտաւոր է պահել և կերակրել իր հաշուով բոլոր ընտանիքը, մինչև

րադառնում իրանց գաւառական քաղաքը կամ գիւղը, այլ բոլորն էլ աշխատում են, իրանց անձնական կենսաքրքրանքն ու հարստութիւնը կերպով կազմակերպելու համար, խմբով մեծ քաղաքներում:

Այդ երկու խումբերը միմեկին միջոցառումներով կապելու համար հարկաւոր է հարկաւորութիւնները մէջ էլ ղեկավարող մամուլի և անշարժ ամբողջ մէջ չը կայ մի որ և է. կապ ոչ ուղի կ, բացակայ է այն միջոցն որ դասակարգը, որի պարտաւորութիւնը կը լինէր, ապրելով ամբողջ շրջանում, որից նա դուրս է եկել, ըմբռնել մի կողմից՝ մամուլի հրատարակչապէս յայտնած մտքերը, իսկ միւս կողմից ջանալ իրագործել կենսաքրքրանքն ամբողջ շրջանում այդ յայտնած մտքերը:

Այդ է պատճառը որ մեզանում և Ռուսաստանում կենդանի և սերտ կապ չը կայ մամուլի և ազգի մեծամասնութեան, մասնաւոր էլ մէջ, մի տեսակ ինքնուրուշի կայ հրատարակական մտքի ղեկավարներին և ամբողջ մէջ... որովհետեւ նրանց երկուսի մէջ գոյութիւն չունի այն դասակարգը, որը երկուսի մէջ միջնորդ և յայտնած մտքերի նախաձեռնող ու իրագործող լինէր... իսկ այդ դասակարգին պատկանողները շատ աննշան բացառութեամբ, մտածում են միմիայն իրանց անձնական, ետական շահերի մասին, իրանց հետո պահելով ամբողջ և հոգալով միմիայն արդիւնաւոր պաշտօններ ձեռք բերելու մասին:

Եւ յետոյ դեռ գտնվում են մարդիկ, որոնք մեղադրում են թէ մեր և թէ ուրիշ մամուլը, որ մամուլը իր գործունէութեամբ չէ ըմբռնում ժողովրդի պահանջները:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՌՆԵՐ

Ստանում ենք բազմաթիւ նամակներ գաւառական հայաբնակ քաղաքներից, որ հայ-ուսուսուր-կական հոգեբանութիւնը գրեթէ ամեն տեղ կատարում է գոհացողազատ սաղաքները կայսերական ընտանիքի վտանգից ազատելու պատճառով:

Ստացանք ԱՐՊՈՒՆԻՅՑ հետեւեալ նամակը:

որ նա կը գայ, կամ մինչև այն ժամանակ, երբ արական սեռի երեխան այնքան կը մեծանայ, որ կը կարողանայ փոխարինել իր հորը: Այն ընտանիքը, որին այս կամ այն ժամանակ կերակրել է համայնքը, պէտք է իբրև շնորհակալութիւն՝ նուրի մի բան ուսումնարանի կամ եկեղեցու օգտին: Այդ կիսավարկի խոտորչուցիչները մէջ, այբի կինը իրաւունք ունի նորից մարդու գնալ միայն այն դէպքում, երբ նա միայն աղջիկներ ունի, իսկ եթէ նրա երեխաները մէջ նոյն իսկ մի աղայ կայ, այն ժամանակ ամուսնանալը աղայի աչքի կնոջ համար նախատիք է համարվում (Արժուճի):

«Այդ տեսակ սովորութիւնները անկասկած հին հայկական սովորութիւնների մնացորդներ են, և ամենից լաւ վիզյում են, թէ մինչև որ աստիճան էին զարգացրել հայերը իրանց ընտանեկան սկզբունքը, որը տալիս էր համայն ազգին ամբողջութիւն և ամբողջութիւն, և այդ այն աջող դերութեան շնորհով, որ ունեցել է կինը հայ ընտանիքում:

Մնա այդ է պ. Ելիսեիլի կարծիքը հայ կնոջ մասին: Մենք դուրս ենք, որ այդ ընդհանրապէս գովասանական կարծիքը շատ կուրախացնէ մեր լազաւորներին, որոնք պարտաւոր են ամեն շնորհաւանկան թշուառութիւնները մոռանալ, հէնց որ մի օտարը, մի ուսու ճանապարհորդը, կամ մի գերմանացի կրիստիոս և կամ մի անգլիացի թըղթակից մի լաւ կարծիք կը յայտնի հայերի մասին, աչքովի դէպքերում մեր լազաւորները անչափ ուրախութիւնից հօրթի նման սրտինգ են տալիս... մոռանալով նոյն իսկ իրականութիւնը:

Անկասկած մեր ընթերցողներն էլ կարողով պ. Ելիսեիլի գրած այդ տողերը, իրանք էլ մի տեսակ ուրախութիւն կը զգան, տեսնելով, որ ուսու

«Մշակի» № 119-ի մէջ կարդալով կայսերական դնացքի հոկտեմբերի 17-ին պատահած խորտակման մասին և կայսերական ընտանիքի վտանգից ազատելու մասին, անմիջապէս Արդուճի հայկաթօլի հոգեբանութիւնը տեղիս հայ-կաթօլիկ մայր-եկեղեցում գոհացողական մայրութիւններ կատարեց այդ փրկութեան պատճառով: Հանդիսին ներկայ էր եկեղեցականների հետ մեծ բազմութիւն և նոյնպէս ներկայ էին ոչստամարանի աշակերտները, որոնք թիւրքացում էին եկեղեցու կամարները (Չքեղ Աստուած) երգով:

Անցեալ անգամ հաղորդեցինք, որ թիֆլիսի հայ հասարակութեան կողմից մի պատգամաւորութիւն գնաց Գանձակ՝ վեհափառ կաթօլիկներին ներկայանալու և խնդրելու, որ վեհափառը չընդունէ թիֆլիսի թեմի առաջնորդի հրատարակած կարգը: Այժմ անկողը չէր համարում հաղորդել հետեւեալ հաստատ մանրամասնութիւնը, որ պատգամաւորութիւնը նոյն օրը իր կողմից մի նամակ գրելով թիֆլիսի հասարակութեան խնդրագրին հետ միասին ուղարկեց Ելիսեիլին:

Թիֆլիսի «Հայուհեաց Բարեգործական» ընկերութեան անդամների կողմից ստացանք հետեւեալ երկտողը: «Պ. Ելիսեիլ. Կուզենայիք ուղղել մի սխալ, որը մտել է «Մշակի» մէջ պ. Գարամիսի դասախոսութեան վերաբերմամբ. Յանձն առնելով դասախոսութեան հոգիքը, կարող ենք հաստատել, որ ոչ ընդհանր է մի տոմսակ ուղարկած չէնք: Կիրակի կէսօրին կենտրոնական դրամաձուանոցում տոմսակները ծախված էին ընդամենը 24 բութ, իսկ մնացած տոմսակները ծախվեցան նոյն երկուցից:

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը յայտնում է հետեւեալ տակաւ քաղաքի քաղաքներում և իստութիւններում մաս մաս ծախվող մթնեղբները վրա, նոյնիման ամիս 1-ից մինչև դեկտեմբեր ամիս 1-ը: Կրուպչակայ ալիւրից թիւած հոցի ֆունտը, առաջին տեսակի՝ արժէ 5 կոպ., ցորենի ալիւրից, առաջին տեսակի՝ 3 1/2 կոպ., երկրորդ տեսակի՝ 3 կոպ., նոյն ալիւրից թիւորում թիւած հոցի ֆունտը առաջին տեսակի՝ 5 կոպ., երկրորդ՝ 4 կոպ., երրորդ՝ 3 1/2 կոպ.: Կրուպչակայ ալիւրից խառն ցորենի ալիւրի հետ թիւած լաւաշները արժեն՝ առաջին տեսակի ֆունտը 5 կոպ., երկրորդ՝ 4 կոպ.: Տաւարի մի ֆունտը առաջին տեսակի արժէ 8 կոպ., երկրորդ՝ 7 կոպ., սուկի 14 կոպ., ոչխարի մի ֆունտը 8

հասարակութեան առաջ այդքան լաւ գոյներով է ներկայացվում հայ կինը:

Բայց ինքը պ. Ելիսեիլ մեր առաջ բաց է անում ասիական բարեբերով համեմատ, և մասնատարանութեան ազդեցութեան տակ խմբով կենսաքրքրի պատկերի մի մասը: Եւ ան գովաբանելով հայոց նահապետական ընտանիքը և ընտանեկան կազմակերպութեան ու համայնական նահապետական սկզբունքները, նոյն իսկ Լասալի և Պըրուզոնի քարոզած մտքերի հետ համեմատելով, պ. Ելիսեիլ գրչի մի քանի դարձուածներով հասկացնում է, թէ այնուամենայնիւ, հայ կինը իսկապէս իր մարդու հնազանդ հպատակն է, նրա ճորտն է, և որ նա զրկված է մարդկային իրաւունքներից և ինքնուրոյն լինելուց:

Այդ խօսքերը արդէն բաւական են մեզ հասկացնելու համար, որ կնոջ դերութիւնը մեզանում նոյն շրջաններով է կապված, ինչպէս այն բոլոր երկրներում, որտեղ չը կայ կնոջ անկախութեան գաղափարը: Տարբերութիւնը երկրորդական մասնաւորութիւնների մէջն է, և մենք դրանց վրա ուշք չենք դարձնի: Տնտեսական և քաղաքական պայմանների ազդեցութեան տակ՝ նահապետական կենսաքրքրի փոխվում է, հին, նահապետական, և մասամբ Լասալի ու Պըրուզոնի թէօրիաները միջնորդ կազմակերպութիւնը փոքր առ փոքր լուծվում է, և տեղի է տալիս մի ուրիշ կազմակերպութեան: Նահապետական դերութիւնը փոխվում է, սկսվում է մի անցողական դերութիւն, որը պէտք է տանի դէպի իսկական քաղաքակրթութիւնը, և անա այդ անցողական դերութեան մէջ թուլանում են ընտանեկան կազմակերպութեան գրաւի կողմերը:

Եւ պ. Ելիսեիլի նկարագրած լազաւոր հայ աղջիկը, լազաւոր հայ կինը, լազաւոր ամենքի համար, ամենքը մէկի համար՝ դասանող զիւղական

կօպ., խոզի մի ֆունտը, առանց կաշու՝ 8 կօպ., կաշուով 7 կօպէլ:

Թիֆլիսում գիւղատնտեսական ցուցահանդէս կազմելու հարցը, որը սրանից երկու տարի առաջ յարուցելից կողմնակա Վիւղատնտեսական ընկերութեան մէջ, այժմ նորից յարուցվել է, և ինչպէս երևում է մեզ հասած մասնաւոր տեղեկութիւններից, հաւանական է, որ նա կաշուով:

ՄՍՍՎԱՅՑԻ Պետրոսեան Ակադեմիայի մի քանի ուսանողներ, հաւաքելով իրանց մէջ 11 բութ, ուղարկեցին այդ փողը մեր խմբագրութեանը, որպէս զի յատկացնենք այդ գումարը Բաֆֆիի հեղինակութիւնները հրատարակելու համար կազմվող գումարին:

Այս օրերս աւելի ունեցանք տեսնել Թիֆլիսում փորագրված փայտեայ գեղեցիկ ամաններ և սնակներ, որ շինուած է Վարչապետից կազմ մի խումբ ուսանող: Այդ ամանները, որոնք կարող են գործածվել, օրինակ հացի, մրգերի համար և այլն, ծախվում են 1 բութուց մինչև 7 բութը: Կարելի է ձեռք բերել Վարչապետի արձանի դիմաց գտնվող «Վենցիտ» կոչված հիւրանոցում:

Նոյեմբերի 1-ին Թիֆլիսի քաղաքային զինուորագրական ատեսնը սկսեց իր գործողութիւնները «Փառքի տաճարի» շինութեան մէջ: Առեանի անդամներն են՝ քաղաքագրու Մատինով, քաղաքային ձայնաւոր իշխան Բեհրուշով, մի մի հողի ոստիկանութեան և զինուորական վարչութեան կողմից և երկու բժիշկներ:

Յորդ անձրևների հետ միասին վերջին երկու օրերում թիֆլիսում էլ ձիւն եկաւ, որը այնուամենայնիւ իսկոյն հալվում էր:

ՆՈՐ-ԲԱՅԱՉԵՏԻՑ մեզ գրում են հոկտեմբերի 26-ից հետեւեալը: «Քանի մի օր առաջ դաշտում, անյայտ չարագործները անասնապահներից մինին դանակի երեք հարուածներով սպանում են և ինչպէս ասում են, նրա գրպանում եղած փողերն էլ տանում: Չարագործները դեռ ևս չեն զբաղվել:»

Մեզ գրում են ՆՈՐ-ԲԱՅԱՉԵՏԻՑ հետեւեալը: «Որովհետեւ մտնում է դպրոցների հոգաբարձուների ժամանակամիջոցը և նոր ընտրութիւններ ժամանակը, այդ պատճառով հին հոգաբարձուները հրատարական տալով, մասնացոյց են ա-

համայնքը փոքր առ փոքր ջնջվում են և մեր առաջ բացվում է մի ուրիշ տեսարան:

Աղջկան սկսում են փակել. գիւղերում աղջիկը սկսում է փակել աղամարդից: Մարդու գնացած կինը իր մարդու սեփականութիւնն է, և նրա ըմբռնողները առարկան:

Անցեք գիւղերից դէպի գիւղաքաղաքները, իսկ գիւղաքաղաքները էլ դէպի քաղաքները, և դուք կը տեսնեք, որ կինը շատ տեղ իր մարդուց կախված մի արարած է, որ աղջիկը իր սեփական ոտները վրա չէ կանգնում, և որ մօղային շորերի տակ ծածկված քաղաքների կանաչն էլ, «դէրիս» հազնող իրանց գոհիկը քոյրերի հետ միասին, կազմում են մի բարդ հարց, որ պէտք է լուծել, իբրև կանանց հարց...»

Բայց ինչպէս պէտք է լուծել այդ հարցը...

Ֆրանսիացի յայտնի էնցիկլոպեդիստ Գիլոթո ասում է հետեւեալը. «Երբ կամենում ես գրել կընոջ մասին, գրիչը պէտք է թաթախես ծիածանի մէջ և թիթեռնի թիկներից ցանես փոշի:»

Կարդալով անցեալ դարում ապրող նշանաւոր էնցիկլոպեդիստի այդ խօսքերը, մարդ սկսում է յիշում է այն ժամանակվայ փարիզի սպանողները և այն պալատական շքեղութիւնները և փափկութիւնները, որոնք ներշնչում էին Գիլոթին այդ տողերը գրելու, և այդպիսի «զեփիւրանման» քնքրութեամբ վերաբերվելու դէպի կինը, որը սպանութեամբ և շուայութեան գերի դարձած պալատական շքեղանքում ապրում էր հանգիստ, անհոգ, որը իբրև դուրձագնող առարկայ շքեղապատում էր ամեն տեսակ դմայիլ և կախարդական նրբութիւններով չը գիտնալով թէ մարդիկ ինչով են ապրում, և ինչպէս են ապրում:

Այդ այն ժամանակ էր, երբ կանանց այդ տեսակ շքեղանքը առեց պատմական միամտու-

նում հէնց այժմանից մի քանի հոգու վրա, որպէս նոր հոգաբարձու լինելու արժանաւոր մարդկանց վրա: Բայց որքան ուրախալի կը լինէր, եթէ այդպիսի ընտրութեան մասնակցեր ամբողջ ժողովուրդը դիտակցաբար, ընտրելով այնպիսի հոգաբարձուներ, որոնք հոգ տանէին ուսումնականի համար, սակայն լաւ կը լինէր եթէ ժողովուրդը մերժէր պատաւոր հոգաբարձու պ. Մ. Աֆրիկեանի հրատարականքը, մի մարդու, որը ուսումնարանի շահերի միջոց պաշտպան է հանդիսացել:»

ՂՈՒՔՍՑԻՑ մեզ գրում են, որ հոկտեմբերի 23-ին, երեկոյան ժամը 9-ին, մի 24 տարեկան հայ երիտասարդ, որը գործակատարի պաշտօն է վարում Ղուբայի մի վաճառականի մօտ, անձնասպանութիւն է գործել, ատճանակից իր վրա արձակելով: Մինչև այժմ յայտնի չէ թէ ինչ է եղել անձնասպանութեան շարժառիթը:

Մենք լսում ենք, որ օրիորդ Ալիս Բարբի կըրկին կը տայ մի կօնցէրտ թիֆլիսում, երբ կը վերադառնայ Բագուից: Ասում են՝ կօնցէրտը կը արվի կամ կրուժօկում կամ քաղաքային թատրօնում:

Պետերբուրգի լրագրիչները հաղորդում են, որ ենթադրութիւն կայ կովկասի «Ուղղափառութիւն տարածող» ընկերութեանը եկող տարին յատկացնել 54,931 բութը խոշոր գումար:

Հոկտեմբերի 31-ին կայացաւ Թիֆլիսի քաղաքային դումայի նիստը: Այդ նիստում քննվեց վարչութեան ղեկուցումը՝ նոր թատրօնի շինութիւնը քաղաքի կողմից յանձն առնելու մասին, համաձայն իշխան կառավարչապետի առաջարկութեան: Ֆինանսների մինիստրութեան հաստատված նախաճաշով թատրօնի շինութեան ծախսը որոշված էր 232,345 բութը: Գանձարանը արդէն տուել է 110,000 բութը, որով թատրօնի շինութիւնը հասցրած է այն դրութեան, որի մէջ այժմ նա գտնվում է: Կառավարութիւնը յայտնել է, որ դրամական միջոցներ չունի մնացած ծախսը տուելու համար: Անցեալ տարի քննելով թատրօնի շինութեան աւարտման հարցը, դուման այն 'ս ի յոգս առաւ, որ քաղաքը՝ առանց կառավարութեան օգնութեան՝ իր միջոցներով չէ կարող աւարտել թատրօնի շինութիւնը: Գրանից յետոյ կազմվեց մի յանձնաժողով, որը այդ մասին ներկայացրեց մի ղեկուցում. ղեկուցումը հաստատվեց դումայի կողմից և ներկա-

թիւմը՝ յայտնի ֆրանսիացի իշխանուհուն Եւ երբ այդ իշխանուհուն մի օր ասեցին, թէ «Յըրանսիայի ժողովուրդը քաղցած է, հաց չունի ուտելու», նա զարմանալով պատասխանեց. «Ուրեմն ինչի գաթ աչ չեն ուտում:»

Այդպիսի կանանց մասին, ի հարկէ, ուրիշ կերպ չէր էլ կարելի գրել, եթէ ոչ գրիչը ծիածանի մէջ թաթախելով և ցանելով թիթեռնի փոշիով, որովհետեւ նրանք ուրիշ տեսակ գրչի չէին էլ դիմանայ...

Բայց դարեր անցան, մեր առաջ այսօր կինը կանգնած է ուրիշ կերպարանով. ուսով ժողովրդի մէջ նա իր մարդու ճորտն է, սեփական իրաւունքներից զուրկ մի արարած, իսկ քաղաքներում՝ նա լաւ կեղծով պատած մի այնպիսի արարած է, որը, ինչպէս յայտնի իրիտիկոս Բէլինսկին է ասում՝ «կարծեք միայն ննջարանի և խոհանոցի համար լինի ստեղծված:»

Ալի, որքան ուրախ կը լինէինք, եթէ մեր կանայք էլ Գիլոթի ժամանակվայ սպանողների անհոգութեամբ շքեղապատված լինէին: Եւ մենք ամենքս էլ ինչպէս կը թաթախէինք մեր գրիչը:

Բայց... իրականութիւնը տխուր պատկեր է ներկայացնում:

Հեռու գիւղերում և քաղաքների մոլթ անկիւններում մարդու բուռնեցների հարուածներից կապտած կնոջ մարմինը, տարիներով սպառն չը տեսած մարմինը, և մատի հաստութեամբ կեղտոտ ծածկված ոտները ամենքին մոռացնել են տալիս «ծիածանն» էլ, «թիթեռն» էլ, իսկ քաղաքներում, թատրօն յաճախող, կըրքներում պարող և հասարակական—քաղաքական գործերում մասնակցող «եւրօպականացած» հայ կինը, որ առանց տոնուսու և ուրիշների օգնութեան մի օր չէր կարող անարել, որ սեփական աշխա-

յազմից ներքին գործերի միջնորդութեամբ Ներքին գործերի միջնորդութիւնը չը համաձայնելով դաւանայ պայմաններին հետ, առաջարկեց իշխան կառավարչապետին նորից յարաբերութեան մէջ մտնել այդ մասին դաւանայ հետ: Այդ հիման վրա իշխան կառավարչապետը ներկայացրեց քաղաքային դաւանային մի շարք պայմաններ, որոնց մէջ ի միջի այլոց ասված է, որ քաղաքը յայ չը պէտք է ունենայ կառավարութիւնից դաւանական օգնութիւն ստանալու: Քաղաքային վարչութիւնը այդ մասին մի զեկուցում պատրաստեց, այն միտքն է յայտնում, որ իշխան կառավարչապետի առաջարկը հակառակ է դաւանայ նախկին որոշումներին: Վարչութեան անդամ պ. Խոջապետի առաջին կարծիքը յայտնեց, որը մեծ միջնորդութիւններ առաջ բերեց դաւանայ մէջ: Ուստի այն կարծիքն էին յայտնում, որ քաղաքը չը պէտք է յանձն առնի թատրոնը, իսկ ոմանք այն կարծիքն էին յայտնում թէ պէտք է յանձն առնել: Գոտայի մէջ այն կարծիքն էլ յայտնուեց, որ կառավարութիւնը անկախաձայնութիւններ ձեռք կտանի, որպէս զի թատրոնը չի կարող իրեն զոյգութիւն ունենալ, քանի որ թատրոնն էլ նպատակ է կառավարութեան նպատակներից մէկին, այն է երկիրը ուսուցանելու: Ի վերջոյ դոման ձայնների առաւելութեամբ հաստատեց վարչութեան զեկուցումը, որը հիմնված է դաւանայից 1886 թվ. զեկուցումների որոշումների վրա:

Հանգուցեալ կարապետ վարժապետ Բելախանի նախկին աշակերտներից մէկը պ. Բ. Արուստանեան, խնդրում է մեզ տղի հետեւալը. «Յանկալի է, որ հանգուցեալի նախկին աշակերտները իրանց վարժապետի յիշատակը շօշափելի կերպով յարգելու համար, նրա անուշով մի ստիպէնդիստ պահելին հայոց դպրոցներից մէկում: Մենք մեր կողմից պատրաստ ենք ըստ չափու կարողութեան նպատակ այդ դրոնին փողով»:

«Մշակի» ներկայ համարի հետ տարածում ենք մեր թէ Քիլիսի և թէ դաւառական ու Ռուսաստանի բաժանորդներին «Ճիրարդեան մանուֆակտուրային սպրանդներ» Քիլիսի գլխավոր պահեստի յայտարարութիւնը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կ. ՊՕԼՍԻ ՆՈՐԸՆՏԻ ՊՍՏԻՍԱՐԻ ԲԱՆԱԹՈՍՈՒԹԻՒՆԸ

«Արեւելից» քաղաք ենք հետեւալ բանախօսումք:

տանքի մասին նոյնքան զաղափար ունի, որքան դպրոց յաճախող տղան, անկախաձայն նոյնքան «զգատ և անկախ» կարող է համարվել, որքան քաղաքակրթութեան նշաններ կարող են համարվել «տուրիստները և կորսեալը»...

Եւ երբ իսկական անկախութիւնից դուրս, իր օտնների վրա չը կանգնող, անօրինակ քանակաձայնութիւնների առարկայ եղող կնոջ մասին ասում են, որ նա «գրաստանման էգ է» *) անհ «ագրաստաներ սկսում են կոպտել»:

Այո, կնոջ շատ տեղ, ներկայ պայմաններում այդ դրուկեան մէջ է, և այդ տուրք ճշմարտութեան առաջ պէտք է խոստանալ: Եթէ տղամարդը ցանկանայ, կարող է, ի հարկէ, իր կնոջը տալ ամեն տեսակ աղատութիւններ, բայց նոյն տղամարդը կթէ քէֆը չը տայ, կարող է և հրամայել, և ծեծել և տանը կողպել իր կնոջը: Այդ բոլորը նրա բարի ցանկութիւնից է կախված, ինչպէս որ ակնորդ բարի ցանկութիւնից է կախված բանեցնել կամ պարագ պահել և պարտադրանք իր գրաստին:

Ինդիքը նրա մէջն է, որ կնոջ ազատ և անկախ լինելը ոչ թէ աղամարդի ցանկութիւնից

*) «Արեւազանք» շաբաթաթերթին էլ տպագրելով պ. Ելիսեօլի կարծիքը հայ կնոջ մասին, յարմար առիթ գտաւ մի անգամ ևս յիշեցնելու, թէ տարիներ առաջ «Մշակի» մէջ, որքան յիշում ենք, պ. Գրիգոր Նիկողոսեան, հայ կնոջ մասին ասել է «կեղծ համեմատութեան տակ ծածկված դուրս-ի արարած», «գրաստանման էգ»: «Արեւազանք» սարսափել է պ. Նիկողոսեանի կծու գրչի այդ խօսքերից: Բայց այդ նոյն «Արեւազանքը», որ այդ խօսքերը յիշեցնել տալով պ. Արեւուշտուն, կամենում էր ասել հասարակութեան, «տեսէք թէ ինչ է ասում հայ կնոջ մասին «Մշակը», այնքան աղ-իւ է, որ թարգմանելով պ. Ելիսեօլի յօդուածը, չէ յայտնում, որ նրա մէջ շատ մտքեր և նշանակալի վերջում են պ. Գրիգոր Արեւուշտունի խօսքերից. պ. Ելիսեօլ չափաբանների մէջ է բե-

տութիւնները, որ արեւ ևս Ազգային ժողովի մէջ նորնախոր խորհն Ազգային պատրիարքը և նրան պատասխանելով նախկին պատրիարք Յարութիւնը:

Անա խորհն պատրիարքի բանախօսութիւնը: «Այսօր առաջին անգամ կը ներկայանամ Ազգային ժողովոյ թուրքի: Հայոց Պատրիարքութեան կոչուած լինելով ձեր ընտրութեամբ և Վեհափառ Կայսեր վաւերացմամբ Պատրիարքական պաշտօնն ստանձնելով, այսուհետեւ պատասխանատու եմ ի դիմաց Ազգին՝ առ Վեհափառ Սուլթանն՝ հաստատուն պահելու համար այն հաւատարմութիւնը զոր հայ ազգը դարբեր է վեր ունեցած է առ զահն Օսմանեան, և առ Ազգն պատասխանատու եմ Ն. Կ. Վեհափառութեան վրաստանութիւնն անխախտ պահելու համար»:

«Կը յուսամ որ ներողամտ պիտի գտնուիք ինձ, վասն զի յեզակարծ այս պաշտօնին կոչուելովս, ամեն բան նոր է ինձ համար: Եւ կուզամ այնպիսի նշանաւոր Պատրիարքներէ յետոյ, որը այնքան արժանաւոր յիշատակներ թողած են Ազգին, և վերջին անգամ՝ Ամին. Տ. Յարութիւն պատրիարքութեան օրով Տէրութեան և Ազգին յարաբերութիւններն առաւել բարոյք կացութեան մը մէջ մտան: Աստուած երկար կեանք տայ իմ կենդանի նախորդաց և նշնեցեղոց հոգոյն հանգիստ պարգևէ, (Բոլոր ժողովականք և ժողովուրդն սրտազին «ամէն» գոչեցին): Թէ պատրիարքական ծանր պաշտօնին մէջ պիտի կարենամ գործողութիւն գծել, Տեառք Ներսիսեանք, այս բան ձեռքէ կախում ունի: Աշխարհային կեանքէ միշտ հեռու, վանական կրթութեամբ ու վանական կեանքով ապրած, միշտ անձն նուիրած հաւատոյ, դիտութեան և եկեղեցոյ պաշտաման, երբէք ձգտումներ չեմ ունեցած իմ համեստ կացութենէս դուրս ուրիշ բարձր պաշտօններու. ուստի, բնականաբար, այսօր սրտիս մէջ մեծ յուզում մը և ոչ նուազ սրտաղող մը կը դգամ: Կը դգամ և գիտեմ թէ համարապարտ եմ առաջին Աստուծոյ, մեր սուրբ Եկեղեցոյ հաստատուն պահպանման համար, համարապարտ եմ առաջին մեր Օգոստոսափառ Կայսեր թէ ժողովուրդն որոյ հողաբարձութիւնն ինձ յանձնուած է, անխախտ կը յարածեմ իւր հաւատարմութեան մէջ, և համարապարտ եմ ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ որուն հոգևոր իշխանութիւնը կը տարածուի ամենուրեք ուր որ հայ կայ, իբր փոխանորդ մեր սրբազնասուրբ հայրապետին, պարտաւոր եմ իմ հոգևոր հրահրութեան յանձնված հոգևոր պաշտօնին համարը տալ ցոյց տալ թէ Եկեղեցին հաստատուն է, թէ բարեպաշտութիւն և կրօնական

զգացմունք կանխ կը դարգանան, թէ հովիւները կը խնամեն իրենց հօտը. այս ամենուն պատասխանը տալու պարտաւոր եմ, որպէս նա ևս պարտաւոր է համար տալ Տեսուհ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

«Քանի որ այսպէս ծանր է իմ պաշտօնս, պիտի կարենամ լիովին կատարել զայն: Երբ ընտրուիք և ընտրեալ կը հաւատան թէ Աստուծոյ մատու կայ ընտրութեան մէջ, պէտք է կարողութիւն վնասել, վասն զի Աստուած տկարները, անգործները կը կոչէ ի պաշտօն, և ոչ թէ զօրաւորները, և այդ տկարներուն վրայ ցոյց կուտայ իւր մեծութիւնը: Սակայն այս պատրիարքական պաշտօնն հոգևորական լինելէ դատ, քաղաքական հանգամանք մ'ալ ունի. վանական մը որ միայն հոգևոր գործերով զբաղած է, պիտի գիտնայ պատասխանել նաև քաղաքական պահանջմանց: Երկու տեսակ ծառայութիւն կայ, Եկեղեցոյ ծառայութիւն և Պետութեան ծառայութիւն: Եւ որ կարող է Եկեղեցոյ գործոց մէջ, կարող է նաև Պետութեան գործոց մէջ, վասն զի երբ լաւ կը ծանաչէ եկեղեցոյն իրաւունքները և գիտէ թէ ոչք են անոնք, այնպիսին կը ծանաչէ նաև ինչ որ քաղաքայնոցն իրաւունքն է: Եւ այս՝ կը հեռանի Քրիստոսի պատուիրանէն, որ բաժն է «Տնօր զկայսերն՝ կայսեր և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ»: Ինձ համար բարեբաղդութիւն մ'է որ Պետութեան ծառայելն դուրսն է այժմ, վասն զի ունինք իմաստուն, հպատակաւոր և աղբարամիտ կայսր մը որ իւր հայրական հովանոցն ներքև կը պահէ կը պահպանէ իւր բոլոր հպատակները և կը պաշտպանէ Եկեղեցիները, որ զիտէ թէ այն առանձնաշնորհումներն որը պարգևուած են մեզ, ինչպէս նաև ամեն քրիստոնեայ ազգերուն, փոխարինութիւն մ'են մեր հաւատարիմ ծառայութեանց, և թէ Եկեղեցին չէ կարող ապրել առանց այդ առանձնաշնորհմանց որը միանգամայն իւր կացութեան բնական պահանջմունքն են»:

«Մեծ դժուարութիւնը մեր ներքին վիճակին մէջ է: Պաշտօնի դուրս անցնելու պահուս, կը տեսնեմ թէ մեր եկեղեցական կազմակերպութեան վիճակը գոհացուցիչ լինելէ շատ հեռի է, յիսուն վաթսու թիմեր անհովիւ, անխնամ թողուած են, այլ ևս չէ մնացած այն կապակցութիւնը որ պէտք է մնայ կեղծութիւն, թեմերուն և վանքերից միջև, ամեն ինչ խզուած, քայքայուած է: Երկրորդ մեղքն հերձուածներ՝ որք կրթական քողին տակ դպրոցներ բացած են ի դաւառուս և առաւել կը ծանրացունեն մեր վիճակը, վասն զի երբ կրթութիւնը ծառայելու ջանքեր կը կեղծեն, Եկեղեցին է որ կը տուժէ: Հաստատուն վի-

ճակներ հիմնելը դաւառներուն համար՝ ուր ոչ հովիւ կայ և ոչ այցելու, և մեր թշնամիք օգուտ կը քաղեն այս վիճակէն. անհովիւ, անաղուս մնացած են թեմերն: Երբ տանն ոչխար կարելի չէ առանց հովիւ թողուլ, ուր մնաց հազարաւոր ժողովուրդներ:

«Այս դժուարութեանց մէջ տուիք ինձ Սահմանադրութիւն մը որուն վրայ կատարեցի իմ ուխտաւ: Սակայն դիտե՛ք, Տեսա՛ք, թէ այս Սահմանադրութիւնը վերաբնութեւ հարկը տասն և եօթ տարի առաջ զգացուած լինելով, այդ մտօք որոշուած մը տրուած է. ուստի բնականաբար իմ Ռուսիա մէջ կը մտնէ նաև Սահմանադրութեան բարեփոխման խնդիրը: Բարեփոխութիւն ըսելով, պէտք է ըմբռնե՛ք ձեզին մէջ կատարուելիք փոփոխութիւնները, Սահմանադրութեան հիմքը նոյն և անխախտ պահելով:

«Բոլոր այս աշխատութիւններն ի կատար հանելու համար պէտք է բնաւ վնասուի. Երկինքը Աստուած մը ունինք որ այս Եկեղեցին փրկել է ամեն փոթորիկներէ, ամեն փորձանքներէ, այլ որ անպատիժ չը թողուր նաև մեր անհոգութիւններն: Երկրի վրայ ունինք թագաւոր մը որ դեր ի վեր է իւր իմաստութեամբ, իւր արդարասիրութեամբ և իւր կորովամտութեամբ, որ մեծ քաղաքագէտ մ'է և բարեգործ հայր մը, և որ իւր իմաստուն քաղաքապետութեամբ զիտէ իւր հպատակներն իրենց հպատակութեան հաւատարիմ սահմանին մէջ պահպանելու պայմանները. ունինք պատկառելի Ներսիսեանութիւն մը որ մեծ հոգածութեամբ կը հսկէ աղագային ներքին գործոց վրայ և մեծ խնամով կը քննէ իւր որոշման յանձնուած խնդիրները. ունինք կրթական դաս մը որ անձնագործութեան այնքան ապացոյցներ տուած է և որ, ինչ ալ ըսուի, միշտ սիրայօժար է ամեն պաշտօն և աշխատութիւն ստանձնելու, և ուղղութեան ու բարեկարգութեան ճանքն չը չեղիր բնաւ, այլ որ կենդանին հաստատուն անօրինութեանց կը կարօտի»:

«Այստան եմ որ դուք ամենքդ, երեսփոխանք և ժողովուրդ, չը պիտի զլանաք աջակից զբանուի ինձ իմ պարտուցս և աշխատութեանց կատարման համար, որպէս զի կարենամ ըսել Քրիստոսի հետ «Անն ևս և մանկունք իմ»:

«Մաղթե՛ք որ բարձրալին Աստուած երկար կեանք և բարօրութիւն պարգևէ մեր Օգոստոսափառ Վեհապետին Սուլթան Ապտ իւլ Համիտ Բ. Կայսեր և զօրավիդ լինի Ն. Կ. Վեհափառութեան ամեն գործոց, և անսասան պահէ նորա մեծապանծ Գահն»:

Բոլոր երեսփոխանք յոտնկայս և ժողովուրդը

կախված պիտի լինի, այլ այդ պէտք է լինի կնոջ անձնական իրաւունքը»:

Եւ եթէ այսօր քաղաքակրթութեան առաջ դրած է կանանց հարցը, դառ զլիաւոր միտքը հէնց նրանում է կայանում, որ կնոջ «զգատ և անկախ» լինելը կախված լինի տղամարդու քրմահաճութիւնից, և որ կնոջ կարողանայ լինել այնպէս, ինչպէս ինքն է կամենում, այսինքն կինը նոյնպէս կարողանայ զեկակարել իր անձը, ինչպէս զեկակարում է իւր անձը տղամարդը: Մի անուսին կարող է իր կնոջը ամեն տեսակ աղատութիւն տալ. բայց այդ բաւական չէ. հարկաւոր է, որ կնոջ այդ աղատութիւնը ունենայ, ոչ թէ միայն այն զէպքում, երբ տղամարդը այդ ուզում է, այլ միշտ: Տղամարդը պէտք է համոզվի, որ կնոջ անկախութիւնը իրանից կախված բան չէ, այլ մի այնպիսի սեփականութիւն, որ լիւել կնոջից—երբէք չէ կարելի: Կնոջ ամենից առաջ մարդ է, և յետոյ միայն կին.— ահա այն հիմքը, որի վրա կանգնած է կանանց հարցը և այդ պատճառով կանանց դրուկեան վրա նոյնպիսի քննադատական աչքով պէտք է նայել, ինչպէս և տղամարդու վրա: Եթէ կնոջ ընկած դրուկեան մէջ է,—մենք, ի հարկէ, նրան չենք հայտնի, քանի որ նրա այդ դրուկութիւնը իրանից չէ կախված. բայց այդ դեռ չէ նշանակում, որ չը պէտք է ասել ճշմարտութիւնը և չը պէտք է պարզօրէն յայտնել, որ ներկա-

յումս կնոջ ճորտ է, մարդու հպատակն է, «զբարտանման էգ է...» Մասուլը և գրականութիւնը սալօն չէ, այստեղ ճշմարտութիւնը պէտք է ասել անխնայ կերպով. այդ միայն սալօններումն է, որ կանանց հետ խօսելիս կարելի է խօսքերը չաքարով խառնել...»

Կանանց էմանցիպալայի ջերմ պաշտպանները եւրօպական գրականութեան մէջ երբէք չեն ծածկուած, որ եւրօպացի կնին էլ ձե ձեռք հեռու է անկախ լինելուց, չը նայած այն արտաքին և անձնական իրաւունքներին, որ վայելում է կնոջ, և այդ նիւթի մասին խօսելով ամենայնայնիւ գրողներն անգամ մտք զոյնեցով են նկարագրում նոյն իսկ եւրօպացի կնոջ, ուր մնաց թէ մեր կանանց, որոնք շատ հեռու են եւրօպական կնոջ դրուկութիւնից...»

Եւրօպացի կանայք, որոնք իրանք արդէն իրանց սեփական ոյժերով ձգտում են ձեռք բերել անկախ դիրք, անձամբ խոստովանում են, որ այժման սօցիալական և հասարակական հանգամանքներում կնոջ կատարելապէս կախումն ունեցող արարած է:

Անոջ անկախութեան հիմքը դրված պիտի լինի անկախ աշխատանքի սկզբունքի վրա, և ոչ հէնց այդ պատճառով. Եւրօպայի այն երկրներումն է աւելի արդիւն ապրում կանանց էմանցիպալայի հարցը, որտեղ կնոջ պէտք է սեփական աշխատանք ու պարէն:

Անգլիայում, ինչպէս ցոյց են տալիս վիճակագրական տեղեկութիւնները, արդէն 60% կազմում են այն կանայք, որոնք սեփական աշխատանքով են ապրում: Միացեալ Նահանգներում սեփական աշխատանքով ապրող կանանց և օրիորդներ թիւը համարեա նոյն պրօցէնտն է կազմում. Գերմանիայում և Ֆրանսիայում կնոջ, թէև այդ

պրօցէնտին չէ հասել, բայց էլ ի մի պատկառելի թիւ է կազմում: Օրից որ այդ պրօցէնտը մեծանում է, կնոջ սկսում է իր անկախութիւնը իր սեփական աշխատանքի մէջ տեսնել. անգլիացի օրիորդը վաղուց թողել է այն սխալ համոզմունքը, թէ աղջիկը ծնված է մարդու գնալու համար, և այստեղ կնոջ այն հանգոյցներն է եկել, որ կնին էլ, իբրև մարդ, կարող է և ամուսնանալ, կարող է և չամուսնանալ, կարող է իր սեփական գործն ունենալ, կարող է մարդու հաւատար կերպով խառնել, երկրի սնունդական, քաղաքական և հասարակական հարցերի մէջ:

Եւ ահա այդ հանգոյցները միացած սեփական աշխատանքի և անկախ ապրուստի միջոցների հետ, տալիս է եւրօպացի կնոջը այն մեծ դէպքը, որով նա իր անկախութիւնն է պահանջում, և որով նա ձգտում է իրագործել կանանց էմանցիպալային: Իսկ երբ իրանց սեփական աշխատանքով և անկախ կերպով ապրող կանանց պրօցէնտը կը հասնի հարիւրի, այն օրը կարելի կը լինի աւելուել, որ կնոջ էմանցիպալայի կնձուտ խնդիրը լուծված է արդէն...»

Իսկ արեւելի կնոջ ընդհանրապէս, և հայ կնոջ մասնաւորապէս շատ հեռու են այդ դրուկութիւնից, և իրանց այժմեան վիճակով կանանց հարցին՝ ամենախաւար մասն են կազմում: Մեղ հարկաւոր չէ ծածկել այդ խաւար կողմերը. ընդհակառակը անհրաժեշտ է հրապարակ դուրս բերել ճշմարտութիւնը իր սեփական գոյնեցումը: Իսկ այդ ճշմարտութիւնը, որը մի այնպիսի տեւուր կերպարանք ունի, որ մեղ սիրտին չեն կարող ոչ օտար ճանապարհորդները և գրողները գովասանքները, և ոչ էլ Չօլա կարգադրող քաղաքացի կրթված հայուհիները...»

Ի. Մ.

